

Тетяна Цибар, аспірантка кафедри історії педагогіки
Прикарпатського національного університету
ім. Василя Стефаника

ГУМАНІСТИЧНА СУТНІСТЬ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

З позицій сучасних теорій особистості розкрито теоретико-практичну спрямованість естетичного виховання як обов'язкового чинника гуманізації особистості. На основі аналізу наукової літератури, нормативних документів визначено специфічну сутність естетичного виховання, яка пов'язана з особливостями цілей, змісту, форм і методів організації навчально-виховної роботи у школі й позашкільних закладах освіти.

Постановка проблеми. Динаміка культурно-історичних процесів, які переживає людство, актуалізує проблеми становлення і розвитку гуманістичного світоглядання, естетичного виховання, ролі мистецтва у виховному процесі. Зміни, що відбуваються в українському суспільстві, ставлять підвищені вимоги до кожної людини, яка стоїть перед необхідністю динамізувати стиль життя, переглядати чи змінювати життєві орієнтації, цінності.

Прилучення молоді до художньо-естетичної культури, творчої праці, естетичного виховання особистості набувають особливого значення в сучасних умовах. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.) визначає потребу широкого залучення учнівської молоді до освоєння народної художньої творчості з метою розвитку естетичного ставлення до природного, соціального та художнього середовища [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень з проблеми естетичного виховання дозволив з'ясувати, що ця проблема була і є предметом вітчизняної та зарубіжної історичної, філософської, психологічної, педагогічної історичної науки. Теоретичні основи національного виховання, зокрема естетичного виховання як соціокультурного феномену представлено у працях І.Беха, А.Бойко, М.Євтуха, С.Гончаренка, О.Сухомлинської та ін.

Філософські проблеми естетичного виховання особистості розкрили Г.Квасов, В.Кудін, Л.Левчук, В.Мазепа, О.Семашко та ін. Питання естетичного виховання учнівської молоді висвітлюють В.Бутенко, О.Дем'янчук, І.Зязюн, Л.Коваль, М.Лещенко, Л.Масол, Н.Миропольська, Г.Тарасенко, Г.Шевченко та ін. Естетичне виховання у вищій школі вивчали А.Алексюк, М.Лещенко, С.Мельничук, О.Рудницька, Г.Падалка, Б.Шляхов та ін. Проблема естетичного виховання в культурно-історичній

динаміці була предметом уваги О.Кравчук, С.Мельничук, І.Небесник, Т.Танько та ін.

Мета статті полягає у висвітленні ролі і значення естетичного виховання в контексті гуманістичної традиції.

Виклад основного матеріалу. Розвиток поняття "естетичне виховання", починаючи від Ф.Шиллера, простежується на рівні світової та вітчизняної філософської і педагогічної думки. Значний внесок у розвиток ідей естетичного виховання зробили українські мислителі В.Вернадський, Б.Грінченко, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський та ін. У їхньому доробку показана динаміка розвитку поняття "естетичне виховання", пов'язаного з визначенням гармонійно розвинутої особистості, з необхідністю вивчення історії мистецтва.

Оволодіння культурою минулого – складний та суперечливий процес: кожне покоління включається у безперервний рух створення матеріальних і духовних цінностей, передусім у контексті як сприймання, так і критичної переробки культурних здобутків. Унаслідок цього актуалізується необхідність аналізу проблеми традицій, спадкоємності та новаторства, співвідношення національного та загальнолюдського, взаємозв'язок і взаємодія різних типів духовності. Історичні надбання дають змогу досліджувати феномен гуманізації особи в процесі естетичного виховання у різних аспектах, творчо використовуючи філософські, морально-психологічні, педагогічні, мистецтвознавчі науки, формуючи у дослідженні широкий гуманітарний простір. Проблема впливу естетичного виховання на процес гуманізації особи розглядається із урахуванням динаміки культурно-історичних процесів, логіки збагачення обсягу знань щодо природи гуманізму, специфіки виховання тощо.

Вивчення та узагальнення теоретико-методологічних засад естетичного виховання

учнівської молоді, досліджень вітчизняних вчених та аналіз реальної практики дозволяють визначити найбільш вагомі фактори, що зумовлюють стан естетичного виховання: естетична освіта і естетична інформованість; інтерес до мистецтва і здатність його естетично сприймати та оцінювати з точки зору загальнолюдського і національного естетичного ідеалу; естетичне середовище, освітньо-культурне середовище; естетично-моральні основи культури спілкування; естетичне ставлення до праці; участь учнів у різних видах художньо-естетичної творчості.

Аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що у структурі естетичного виховання важливе місце посідає проблема естетичного ідеалу. Доба Відродження інтуїтивно наближалася до злиття гуманізації суспільно-політичного життя тієї чи іншої країни і гуманістичної художньої культури з її серцевиною – професійним мистецтвом, до злиття хоча б на рівні постановки проблеми гуманізму у філософії, естетиці, мистецтвознавстві, у практичній діяльності видатних митців. Найбільшим теоретичним надбанням Високого Відродження є проблема ідеалу, утвердження справедливості динамічного перетворення: краса – прекрасне – піднесене – ідеал. Усі естетичні спрямування доби Відродження найповніше виявилися у мистецтві.

У сучасних умовах осмислення естетичного ідеалу набуває особливої актуальності, яка пов'язана зі специфічними орієнтирами сучасного мистецтва, а отже, і його виховним потенціалом. У зв'язку зі зміною соціокультурної, політичної й економічної ситуації в Україні на початку 90-х рр., зміна парадигми середньої і вищої освіти, утвердження особистісно орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу вимагає нового ставлення до естетичних цінностей у духовному розвитку молоді. У руслі виконання завдань Державної національної програми "Освіта" (Україна XXI ст.), в якій пріоритетним напрямком реформування виховання визначено забезпечення високої художньо-естетичної освіченості і вихованості особистості, було розроблено у 1993 р. Всеукраїнську державну комплексну програму з естетичного виховання (автор І.Зязюн) [3]. Специфічною рисою цієї програми є визнання необхідності врахування складної соціокультурної ситуації, коли культура стає ринковим товаром.

"Концепція національного художнього виховання дітей, учнівської та студентської молоді" [5], проект "Державний стандарт загальної середньої освіти. Художня культура" зорієнтована на загальноосвітню школу і визначає провідні напрямки: формування естетичної

культури народу, виховання художньої культури учнів, науково-методичну і дослідницько-експериментальну діяльність у галузі естетичного виховання [5].

На основі врахування сучасної культурно-освітньої ситуації в Україні і за кордоном у "Концепції художньо-естетичного виховання учнів" (автор Л.Масол, 2002 р.) представлені ідеї посилення уваги до естетичного виховання учнів засобами мистецтва, мистецьких дисциплін, визначено понятійно-термінологічний апарат сучасної педагогічної науки в галузі естетичного виховання, розглядається цілісна духовно-світоглядна модель художньо-естетичного виховання у контексті провідних функцій мистецтва, основні напрями та форми художньо-естетичного виховання.

Розробка нових напрямків естетичного виховання є нагальною проблемою, оскільки вона посідає важливе місце у контексті сьогоденні визначального гуманітарного руху. Естетичне виховання має сприяти формуванню творчої активної особистості, здатної повноцінно сприймати прекрасне, гармонійне, досконале у житті, природі, мистецтві, жити і творити за законами краси [4].

У реалізації поставленої мети значну роль відіграє інтегративний підхід, у контексті якого важливе місце посідає феномен мистецтва. Його потенціал здатний вплинути на всі рівні формування людської чуттєвості, що зумовлює необхідність концентрації на тих вимірах, що якомога повніше здатні реалізувати свою виховну функцію.

Твори мистецтва, які об'єднують виховне начало та інші функціональні ознаки, мають бути гуманістичними за своєю спрямованістю. Розробка сучасної моделі естетичного виховання і виокремлення у її контексті патріотичного виміру реабілітує теоретичні напрацювання і практичні заходи, здійснені Мистецьким Українським Рухом (МУРом).

Виокремлення у структурі естетичного виховання чинника патріотизму важливе і само собою, і у зв'язку з безпосереднім виходом у площину морального виміру, оскільки феномен патріотизму пов'язаний з такими об'єктивними і суб'єктивними критеріями моральної свідомості, як обов'язок, відповідальність тощо, а також низкою понять, що складають структуру моральної свідомості – гідність, честь та ін. Виділення у структурі естетичного виховання морального виміру відкриває можливість звернення до проблеми свіпоставлення і стимулює залучення у відповідний контекст моральних

ГУМАНІСТИЧНА СУТНІСТЬ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

складових людської діяльності – вчинку та вибору. Аналіз моральнісних засад виховного потенціалу мистецтва вимагає як теоретичного відпрацювання, так і виходу у практичну сферу, що, у свою чергу, набуває статусу інтегративної проблеми.

Відпрацювання виховного потенціалу мистецтва вимагає урахування двох його чинників – елітарного і масового, що набуває статусу проблеми, починаючи з другої половини 60-х років ХХ ст. і стає предметом гострих теоретичних дискусій. Сьогодні постає реальна необхідність трансформувати антиномію “елітарне – масове” мистецтво у контекст проблеми естетичного виховання.

Оволодіння мистецтвом повинно відбуватися шляхом практичного залучення людини до творчого процесу – через практику безпосереднього переживання і сприйняття художнього твору. Знати і розуміти мистецтво – це далеко не одне і те саме, як не одне й те саме знання і розуміння взагалі. Такий висновок виникає, якщо трактувати розуміння як онтологічний процес, а не як відтворення або інтерпретацію знання, що відбувається в герменевтиці. Розуміння ґрунтується на принциповій нерозривності суб'єкта та об'єкта, на сприйнятті людиною чогось, що існує поза нею, чужого як факту власного буття, власного проживання. Саме такого розуміння вимагає мистецтво, яке формує здатність до нього, формує універсально як розуміння взагалі, що спрямовується на світ в цілому, на весь спектр людських ставлень. Естетичне виховання, яке ґрунтується на основі мистецтва, прагне розвивати людину універсально, передаючи індивіду досвід переживання, а через нього – сукупний досвід людського буття. Таким чином іде процес творення людини, активізується її здатність до мислення, формується чуттєва культура.

Сучасний підхід до проблеми естетичного виховання передбачає активне залучення всіх видів мистецтва, що сприятиме комплексному розвитку почуттів людини. Досліджуючи проблему естетичного виховання, педагоги зазначають, що народне образотворче мистецтво може бути впливовим чинником розвитку учнів різних вікових груп. Адже образна конкретність та емоційна виразність виробів народних майстрів є емоційно сприятливою і зрозумілою дітям дошкільного та молодшого шкільного віку. Учням середніх класів етнохудожні цінності передають досвід, необхідний для розвитку уяви, фантазії, окремих способів декоративно-прикладної

діяльності у сфері розпису, вишивки, витинанки, різьблення по дереву, кераміки. В результаті зміст естетичного виховання підлітків визначається без урахування специфіки народного образотворчого мистецтва, інтерпретується спрощено, що не сприяє збагаченню естетичних уявлень і понять учнів. У юнацькому віці народне образотворче мистецтво впливає на розвиток художніх узагальнень, виявлення філософської заглибленості при осмисленні естетичних явищ.

Ціннісне ставлення до мистецтва формується у процесі естетичного виховання і виявляється у відповідній ерудиції, широкому спектрі естетичних почуттів, діях, вчинках, пов'язаних із мистецтвом. Особистість, якій властиве таке ставлення, володіє системою елементарних мистецьких знань, адекватно сприймає художні твори, здатна збагнути і виразити власне ставлення до мистецтва, прагне та вмє здійснювати творчу діяльність у мистецькій сфері [7, 18].

Естетичне виховання спрямовується на розвиток у зростаючої особистості здатності збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва. Важливим є сприймання довкілля як естетичної цінності, ерудиція в галузі мистецтва (володіння системою елементарних мистецьких знань, понять, термінів, адекватне сприйняття художніх творів, творча діяльність у мистецькій сфері), власний погляд на світ, здатність радіти – як ознаки духовної зрілості.

Звернення до національних витоків, до джерел народної культури, мудрості, використання їх у навчально-виховному процесі сприяють розвитку естетичних почуттів. Важливим засобом естетичного виховання є праця. Людина як суб'єкт естетичного виховання і творчості сформувалася у процесі трудової діяльності, тому саме в праці варто виховувати естетичні почуття. Краса праці формує культуру особистості, перетворює працю у сферу задоволення її головних духовних потреб. У поняття краси праці входять поняття про красу того, хто працює, про красу трудового процесу і про красу продукту праці. Кінцевий результат людських зусиль – продукт праці – безпосередньо відображає всю глибину або зверхність, всю простоту або складність естетичних уявлень людини, її ідеал краси.

З одного боку, естетичний розвиток особистості є результатом різноманітної діяльності людини, з іншого – впливає на цю діяльність. Тому сферу естетичної активності людини розглядають в його праці, суспільній діяльності та широкій сфері моральних відносин. Свідоме розуміння естетичних закономірностей трудової діяльності немов би закріплює

ГУМАНІСТИЧНА СУТНІСТЬ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

формування системи естетичних орієнтирів у трудовій діяльності. Естетичне виховання у процесі праці передбачає здійснення певних виховних дій, а не є простим автоматичним побічним наслідком трудових умов. Естетичний вплив праці повинен плануватися та програмуватися, позаяк планується послідовне опанування трудовими навичками [1].

У формуванні творчої особистості учня, розвитку його естетичних здібностей чимала роль належить позанавчальній діяльності, заняттям художньою творчістю. Самодіяльність активізує процес пізнання прекрасного, усвідомлення власної причетності до культури свого народу. Діяльність фольклорно-етнографічних колективів, вертепів, святкування Різдва, Великодня, проведення веснянок, гаївок та інших народних традицій художньо-естетичного виховання, участь у просвітницькій роботі, безумовно, впливає на формування в учнів національної самосвідомості, історичного мислення, почуття патріотизму.

Висновки. Отже, сучасний підхід до проблеми естетичного виховання передбачає активне залучення всіх видів мистецтва, що сприятиме комплексному розвитку естетичної культури. Теоретико-практична спрямованість естетичного виховання виступає обов'язковим чинником гуманізації особистості.

Перспективними напрямками дослідження є питання організації декоративно-прикладної діяльності учнів середнього шкільного віку; використання необхідних форм і методів розвитку емоційно-чуттєвої, оціночної, творчої активності

учнів; естетичне виховання майбутніх економістів у вищих педагогічних навчальних закладах України; психолого-педагогічні засади формування естетичної культури підлітків засобами художньої праці; формування естетичних потреб майбутнього вчителя в системі університетської освіти.

1. Дем'янчук О. Естетичний інтерес як педагогічна проблема // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 2. – С. 12. – 16.

2. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.

3. Зязюн І.А. Всеукраїнська державна комплексна програма з естетичного виховання // Вісник Академії педагогічних наук України. – 1993. – № 1. – С. 43 – 51.

4. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1992. – № 5. – С. 1 – 9.

5. Концепція національного художнього виховання дітей, учнівської та студентської молоді // Освіта. – 1995. – 6 вересня.

6. Костюк О., Левчук Л., Рудницька О., Масол Л. та ін. Державний стандарт загальної середньої освіти. Художня культура (проект) // Мистецтво та освіта. – 1997. – № 3. – С. 2 – 10.

7. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – № 4(5). – С. 6 – 30.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“Є тільки один ідеал довершеності, перед яким схиляються всі народності, це ідеал, що його дає християнство”.

К. Ушинський

“... виховання, коли воно нехоче бути безсилим, повинно бути народним”.

К. Ушинський

“Коли природа робить в чьомусь розумі, вона звичайно замазує її тонким шаром самовдоволення”.

Г. Лонгфелло